

mišljenja i komentari

Prevladavanje šablonskog načina mišljenja

N. Raos

Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Zagreb

Mnogoznanje ne uči razumu, jer bi naučilo Hezioda i Pitagoru i nadalje Ksenofana i Haketeja.

(*Heralit*, fragment B40)¹

Prvi put mi se događa da za ovaj komentar kradem naslov. A kradem ga ne od kemičara, nego od profesora likovnog odgoja. Da stvar bude još zanimljivija, taj je profesor likovnog odgoja, Miroslav Huzjak (inače zaposlen na zagrebačkoj Učiteljskoj akademiji), održao za nas kemičare predavanje (na Sastanku sekcije za izobrazbu HKD-a) o tome kako djeca, a i mnogi odrasli, doživljavaju likovnu umjetnost i, općenito, likovnost. Doživljavaju je, kaže profesor Huzjak, sasvim šablonski.

Evo primjera! Profesor je Huzjak dao studentima da nacrtaju skup poslaganih kartonskih kutija. I svi su nacrtali što su vidjeli – nacrtavši i plohu kocke koju nisu mogli (iz svoje perspektive) vidjeti. Zašto je to tako? To je zato što smo kocku naučili crtati na isti, šablonski način. Crtati je uvijek iz iste perspektive, uvijek crtati gornju plohu. Pa i onda kada ta ploha izmiče pogledu.

Bilo je na predavanju još takvih primjera. Crtanja onoga čega nema ili onoga što se ne može vidjeti. Ljudi naprosto upadnu u maniru, u šablonu – a kada se pojavi umjetnik koji vidi stvari na svoj način, onda publika viče: "Nije to to!"

Nije mi bila namjera da u ovom članku pišem o likovnoj umjetnosti. Nije mi bila namjera ni da zbog likovne umjetnosti pozovem predavača. Riječ je o tome da svaka struka, svaki stručnjak pati od šablona.* Sjećam se kad sam još kao mlad istraživač uočio pojavu u molekuli kompleksnog spoja koja je dosta česta kod ugljikovodika. Stariji je kolega to primio s podsmijehom. "To je kompleksni spoj, ne ugljikovodik, nećete me u suprotno uvjeriti!", podučio me je. "Nećemo se valjda vraćati na kemiju prije Wernera!"

Naravno, riječ je bila (doista) o kompleksnom spoju, ali molekula je tog spoja imala vrlo duge alifatske lance. Pametnom čitatelju ne trebam tumačiti da je serin isto toliko kiselina, koliko amin i alkohol. Struktura molekule je bitna, a ne naša klasifikacija. No čovjeku koji je od mladosti učen šablonskom načinu mišljenja (jer upravo se na takvom mišljenju temelji – nažalost – svo naše kemijsko, pa i šire obrazovanje), takvo razmišljanje donosi nelagodu. Otvoriš li kakvu knjigu, leksikon, ili se poslužiš modernijim sredstvom, kompjutorom, jasno vidiš da je serin aminokiselina, pa ti je

srce opet na mjestu. Razmišljati dalje o toga je beskorisno, štetno i opasno.

U čemu je bit šablonskog mišljenja? Možda ću ići predaleko za prosječnog čitatelja ovoga časopisa, ali se ne mogu suzdržati a da ne citiram Hegela koji, pišući o Heraklitu, navodi i jedan primjer vrlo blizak kemičarima:²

"Kada kristal, otopivši se, pokaže vodu oni (kemičari) onda kažu: 'Ona nije postala kao voda nego se u njemu već prije nalazila.'; voda razložena u svome procesu, pokazuje vodik i kisik, po njima (kemičarima) to znači: – 'Vodik i kisik nisu postojali kao dijelovi iz kojih se voda sastoji'. Ali oni nisu u stanju pokazati ni vodik u kristalu niti kisik i vodik u vodi."

Možda će se današnji kemičar nasmijati starom filozofu rekavši kako kemičari već gotovo jedno stoljeće mogu (služeći se prije svega spektroskopijom i rentgenskom strukturnom analizom) pokazati svaku molekulu vode u kristalu i svaki atom u molekuli vode. No to ništa ne znači. U kristalu se ne nalazi tekuća voda niti se u vodi nalazi plinoviti kisik i vodik. "Zemlja" (kristal) se zaista grijanjem pretvara u vodu, a voda djelovanjem električne struje u "zrak" (kisik i vodik) – sve ovisi s kakvim već gotovim pojmom ulazimo u tumačenje onoga što vidimo. Ti fiksni, ograničeni pojmovi kojima se služi znanost, za razliku od apsolutnih pojmova kojima se bavi filozofija, čine temelj svake znanstvene teorije ili, da upotrijebimo širi pojam, znanstvene paradigme. A ta paradigma nije drugo nego šablona premda nam se naše teorije čine rezultatom objektivnog i nepristranog znanstvenog istraživanja – što u većini slučajeva i jesu. Tek kada se paradigma dovede u pitanje, kada se ona razvojem nove paradigme ukine – veli Thomas Kuhn – nastaju znanstvene revolucije.³

Naravno, ne pozivam nikoga da napravi znanstvenu revoluciju kako bi riješio rečeni problem šablonskog načina mišljenja. Samo hoću reći da ma koliko robujemo šablonama u znanosti (najvećma za svoje dobro), ipak moramo biti svjesni da su to samo šablone, pa im neko dublje, a ponajmanje apsolutno značenje ne valja pri-davati.

Literatura

1. H. Diels, *Predsokratovci*. Fragmenti. (Die Fragmente der Vorsokratiker, Njemačka 1974), Naprijed, Zagreb 1983.
2. G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, Berlin 1840.
3. T. S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, The University of Chicago Press, Chicago 1970.

* Najviše se šablonski misli, dakako, u vojsci. Sjetimo se Vukovara: na Trpinjskoj je cesti trebalo izgorjeti dvije stotine tenkova i oklopnih transportera zajedno s posadama da bi se srpski generali dosjetili kako treba promijeniti taktiku. U povijestima rata i ratovanja stalno nalazimo spomen na "genijalnog" Nelsona koji je kod Trafalgara iznašao novi pomorski manevar (presječeno slovo T) – no u sačuvanim dispozicijama francusko-španjolske flote možemo pročitati upozorenje da će je zbog njezine razvučenosti protivnik pokušati upravo tako napasti.